

Arü İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Aru Journal of Theological Studies

Aralık/December/31/2025

Kur'an Kıssalarına Makâsıd Eksenli Bir Bakış -İbn Âşûr Örneği-

A Purpose-Centered Approach to Qur'anic Narratives -The Example of IbnAshur-

Serkan Göktaş

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Muş/Türkiye

Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Exegesis, Muş/Türkiye

e-mail: Serkangoktas66@gmail.com **ORCID:** 0000-0002-4701-3090

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 31.10.2025

Kabul Tarihi | Accepted Date: 20.12.2025

Yayın Tarihi | Published Date: 31.12.2025

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık/December

İntihal:

Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif Hakkı:

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmaların telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0

Uluslararası Lisans (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Web Adresi:

aruilahiyatarastirmalaridergisi.com

Kur'an Kıssalarına Makâsîd Eksenli Bir Bakış -İbn Âşûr Örneği-¹

Öz

Kur'an-ı Kerim'in önceki peygamberler ve toplumlarla ilgili yaşanmış bazı hadiseleri paylaşması anlamına gelen kıssa, tefsir usulünde müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Bunun temel nedeni ise kıssaların Kur'an'da hatırı sayılır bir yekûn tutmasıdır. Çoğu surede irili ufaklı bir şekilde ele alınan kıssaların neden anlatıldığı ve hangi hikmetlere binaen anlatıldıkları meselesi müfessirlerin konuya mesai harcamalarına sebep olmuştur. Kur'an'da aynı olayların farklı lafızlarla veya farklı olayların benzer lafızlarla aktarılmasının nedenini bulma veya bundaki maksadı keşfetme anlamında kullanılan Kur'an kıssalarının illet ve hikmetleri konusu, analiz edilmeye değer bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Bu meyanda İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı tefsirinin odağa alınarak meselenin analiz edilmesi, tefsir ilmi açısından önemli bir adım sayılacaktır. İbn Âşûr'un konuyu ayrı bir başlık olarak ele alması, derinlemesine incelemesi ve konuyla ilgili diğer müfessirlerden farklı düşünmesi gibi sebepler, onun konuyla ilgili düşüncelerini öğrenmemize sevk eden etmenler arasında sayılabilir. Bilhassa onun kıssalara makâsîd ekseninde yaklaşması bugüne dek görülmemiş bir yaklaşım tarzı olarak değerlendirilebilir. Onun bu farklı yaklaşımına göre kıssaların ne olduğundan çok, bunların hangi maksatla incelendiği önemlidir. Kıssaların Kur'an'da hangi maksatla incelendiğinin anlaşılması, onların illet ve hikmetlerinin izahıyla mümkün hale gelecektir. Bu yöntemin, kıssaların vermek istediği mesajın anlaşılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıssa, İlet, Hikmet, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.

A Purpose-Centered Approach to Qur'anic Narratives -The Example of IbnAshur-

Abstract

The term “story” (kıssa), which refers to the Qur'an's sharing of certain events that occurred with previous prophets and communities, has been examined as an independent topic in the methodology of exegesis. The main reason for this is that stories constitute a significant portion of the Qur'an. The question of why these stories, which are addressed in various ways in most surahs, are told and what wisdom they are based on has led exegetes to devote considerable effort to the subject. The subject of the causes and wisdom behind the Qur'anic stories, which is used in the sense of finding the reason why the same events are conveyed in different words or why different events are conveyed in similar words in the Qur'an, or discovering the purpose behind this, stands before us as a matter worthy of analysis. In this context, analyzing the issue by focusing on Ibn Ashur's exegesis, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, would be an important step in terms of the science of exegesis. Ibn Ashûr's treatment of the subject as a separate heading, his in-depth examination of it, and his differing views from other exegetes on the subject are among the factors that lead us to learn his thoughts on the matter. In particular, his approach to the stories based on maqasid can be considered an unprecedented approach. According to his different approach, it is not so much what the stories are, but rather the purpose for which they are addressed that is important. Understanding the purpose for which the stories are examined in the Qur'an will be possible through the

¹ Bu makale, Serkan Göktaş'ın “Tefsir Usûlü Açısından İlet-Hikmet Merkezli Yorumların Analizi: *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr* Örneği” adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

explanation of their causes and wisdom. It can be said that this method facilitates understanding the message that the stories want to convey.

Keywords: Tafsir, Parable, Cause, Wisdom, Ibn Ashoor, al-Tahrîr wa't-Tanwîr.

Giriş

Lügatte “izi takip etmek, koyun kesmek, işaretlemek, söziün bir cümlesi, peş peşe, kısa, zayıf, tabi olmak, durum, iş, bildirmek, açıklamak, anlatı” manalarına gelen kıssa, “ka-sa-sa/ قصص” kökünden gelmektedir.² Tefsir terminolojisinde ise “Kur'an-ı Kerim'de önceki peygamberler, bazı tarihi olay ve kişiler ile ilgili anlatılan yaşanmış hikâyeler” olarak tarif edilmektedir.³

Kıssalar, Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde bazen kısaca bazen de detaylandırılarak ele alınmıştır. Kur'an kıssalarının temel maksadı, önceki toplumların hayatı, şer'î kanunları ve inanç durumları hakkında hem malumat paylaşmak hem de bunlar üzerinden muhataplarına öğüt vererek ibret almalarını temin etmektir.⁴

1. İbn Âşûr'un Kıssalara Yaklaşımı

İbn Âşûr, tefsirinin mukaddimesinde Kur'an kıssaları konusunu müstakil bir başlık adı altında ele almış ve kıssayı, “Önceki toplumlarla ilgili Kur'an'da anlatılan yaşanmış hadiseler” diye tarif etmiştir. Ona göre nüzul döneminde yaşanan olay ve durumlar kıssa değildir. İbn Âşûr'un kıssalarla ilgili görüşünün kıssaların ne olduğundan çok, bunların hangi maksatla ele alındığı ile ilgili olduğu görülmektedir. O, Kur'an'ın anlattığı bu kıssaların, sırf insanların hoşuna gitmesi ya da öğüt almaları için anlatılan hikâyeler olmadığını altını çizmektedir.⁵

² Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindavî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), “kıssa”, 3/395, 396; Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbü'd-Dehş Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i* (Kahire: Darü'l-Maârif, 1707), “kıssa”, 505, 506; Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Tahir Ahmed Zâvî (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1959), “kıssa”, 3/632, 633.

³ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezi'l-Bühûsi ve'd-Dirasât-il-İslâmiyyeti, 2001), 13/7; Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdillâh en-Nemr (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1988), 4/211; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1995), 300-305; Nureddin Itr, *Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Şam: Metbaatü's-Sabâh, 1993), 240-254.

⁴ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâfî el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselam Abdussani Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 3/218, 219; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 300-305; Abdülkadir Şeybetü'l-hamd, *Kısasü'l-enbiyâi kısasü'l-hakk* (Riyad: Mektebetü Fehdû'l-Vatanîyye, 2013), 7-11; Itr, *Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 240-254; Ahmet Çelik, “Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur'an Kıssaları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2005), 56-63.

⁵ İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1984), 1/64, 65.

İbn Âşûr, Kur'an kıssalarının muhataba gelişi güzel hikâye anlatma, onu duygulandırma ve eğlendirme kastı taşımadığını vurgulamaktadır. Yine kıssaların, insanları salt bilgilendirme, hikâyesi anlatılan insanların güzel akıbeti sebebiyle onları övme ya da kötü akıbetlerinden dolayı onları yerme amacı taşımadığını ifade etmektedir. Ona göre Kur'an'ın kıssa anlatımındaki maksadı, epistemik değeri olan veri paylaşımı yaparak muhatabın zihninde hayal oluşturmak değildir. O, kıssaların bunlardan daha büyük faydalara hizmet ettiğini belirtmektedir. Çünkü Kur'an, kıssaları tarihi bir olay ya da hikâye şeklinde değil de ibret alınacak ve ders çıkarılacak çarpıcı bölümlerini muhataba arz etmektedir. Bu yüzden Kur'an, aynı surede ya da farklı surelerde kıssaları art arda vermez. O, önem derecesini göz önünde bulundurarak Kur'an'ın tamamına yayar.⁶

İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın tek bir kıssanın anlatımıyla yetinmeyip birden çok kıssaya yer vermesi ve aynı kıssaları tekrar etmesinin bazı sebepleri vardır. Bunların birincisi, bu kıssaları zihinlere kazımak ve unutulmalarını engellemek içindir. İkincisi, Kur'an'ın icaz özelliklerinden sayılan dil ve belagete dair sanatsal anlatımı Kur'an'ın her yerine kıssalar aracılığıyla yaymaktır. Zira anlatılan her bir kıssa veya kıssaya ait bölümlerde farklı bir dilsel üslûp kullanılmıştır. Üçüncüsü, nüzul dönemi Müslümanlarının İslam'a girmeden önce anlatılan kıssaları öğrenmeleri içindir. Dördüncüsü, Müslümanların Kur'an'ın tamamını hıfz etmelerini sağlamak için kıssalar tekrar edilmiş ve Kur'an'ın tamamına serpiştirilmiştir. Beşincisi, kıssayı uzatmadan anlatarak muhatabı ibret alınması gereken kesite odaklamaktır.⁷

Örneğin İbn Âşûr, Yûsuf suresinin tefsirinde bu kıssanın, Hz. Yûsuf'u, onun kardeşlerini ve onların başından geçen hadiseleri değişik açılardan konu edindiğini ifade etmektedir. Ayrıca surenin “*Bir zamanlar Yûsuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.*”⁸ anlamındaki 4. ayetini tefsir ederken kıssanın gaybî haberler içerdiğini belirtmektedir. Ona göre ayette geçen “*rüya*” kavramının ise ayrı bir önemi vardır. Çünkü surede “*rüya*” kavramı bir ilim olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla “*rüya*” Allah'ın sâlih kullarına verdiği bir bilgidir.⁹

2. İbn Âşûr'a Göre Kıssaların İlet ve Hikmetleri

Kur'an'ın kıssalara yer vermesinin illet ve hikmetleri derken kastedilen şey, kıssaların Kur'an'da hangi sebeple anlatıldığı ve bu anlatımla hangi hikmetlerin

⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/64-69.

⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/68, 69.

⁸ *Kur'an Yolu* Meâli, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2020), Yûsuf 12/4.

⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/198.

gözetildiği olgusudur.¹⁰ Yani Kur'an'ın neden kıssa anlatımına yer verdiğinin ve bunda hangi faydaları götüğünün tespit edilmesidir.

İbn Âşûr'un görüşünü paylaşmadan önce müfessirlerin konuyla ilgili kanaatlerine kısaca değinmek meselenin anlaşılmasına katkı sunacaktır. Bu meyanda Kur'an'da anlatılan kıssaların illetleri hakkında müfessirlerin yaklaşımları şu şekilde özetlenebilir:

Öncelikle kıssaların hak-batıl mücadelesi doktrini üzerine kurulu olması muhtevalarının iyi ile kötü insanların fikri ve bedeni münakaşalarının konu edindiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu mücadelede iyiler, peygamberler ve onların taraftarları iken; kötüler, bunların inancına muhtelif bahanelerle karşı çıkıp onlara zulmetmeye meyilli insan gruplarını teşkil etmektedir.¹¹ Allah'ın Kur'an'daki temel hedefi insanlara doğru yolu göstermektir. Bunu yaparken Kur'an'da insanların anlayabileceği beşeri bir üslûpla onlara yaklaşmıştır. Yani onlara yine onlar gibi insan olanların hayat hikâyesini anlatarak doğru yolun tanıtımını yapmıştır.¹² Malum olduğu üzere anlatımda insanların merakını en fazla celbeden durumlardan bir tanesi de örnek olay veya hikâyelerdir. Bunların anlatıma canlılık ve heyecan kattığı bilinmektedir. İşte Allah Teâla, insanların bu tarz şeyleri sevdiklerini bildiği için onlara böyle bir üslûpla yaklaşmıştır. Yani nabza göre şerbet vermiştir.¹³ Öte taratan Allah, Kur'an'ın icaz özelliklerinden biri olan sanatsal bir üslûpla¹⁴ anlatıma renk katmıştır.¹⁵ Bu illet üzerinden hareket edecek olursak, diyebiliriz ki eğer Kur'an, kıssa anlatmayarak düz bir bilgilendirme yolunu tercih etmiş olsaydı, muhataplar örnek verilmediği için konuya tam anlamıyla vakıf olamayabilirlerdi.¹⁶ Muhatapların konuyu anlayabilmeleri için

¹⁰ Şeybetü'l-hamd, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, 7, 8; Ali Kemal Seyis, *Menâr ve Hak Dini Kur'an Dili Tefsirlerinde Kur'an Kıssaları Üzerine Yorum Farkları* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 46, 47.

¹¹ el-Bakara 2/258; Tâhâ 20/9-79; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfi, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, thk. Mustafa Abdülvahid (Mekke: Mektebetü Talibi'l-Camiî, 1988), 347-350; Seyyid Muhammed Tantavî, *el-Kıssatü fi'l-Kur'an'il-Kerim* (Kahire: Nehdetü Mısır, 1996), 1/4-7; Mahmut Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 36, 37.

¹² el-En'am 6/90; Hûd 11/120; Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 32.

¹³ Büşra Müceldili-İlgı Duran, "Hikâye Anlatıcılığı ve Etkili Liderlik İlişkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma", *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 5/2 (2022), 279-283; Nil Çokluk-Yunus Emre Ökmen, "Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Hikâye Anlatımı: Youtuberlar Üzerine Kültürel Bir Çözümleme", *Selçuk İletişim Dergisi* 13/3 (2020), 1116-1121; Adem Akıncı, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 41, 42.

¹⁴ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muahammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfi, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa (Beyrut: Müessesetü'r-Risaletin-Nâşirün, 2008), 585-590; Muhammed Ahmed Halefullah, *Fennü'l-Kâsesi fi'l-Kur'ânî'l-Kerim* (Beyrut: Amerina Üniversitesi Yayınları, 1951), 210; Şeybetü'l-hamd, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, 7, 8.

¹⁵ Muhammed Ebû Zehre, *En Büyükle Mu'cize Kur'an*, çev. Muhammet Yılmaz (İstanbul: Okur Akademisi Yayınları, 2018), 165-207.

¹⁶ Tantavî, *el-Kıssatü fi'l-Kur'an'il-Kerim*, 1/4-7; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 302; Usume Muhammed Abdülazim Hamza, *Kıyasü'l-Kur'ânîyyi* (Kahire: Darü'l-Feth, 2008), 16-18; Rahime Kayhan, *Modern Öykü Kuramı Bağlamında Kur'an'da Yûsuf Kıssası* (Erzurum: Atatürk

Kur'an, konunun örneği mesabesinde olan kıssaları konuların başında veya sonunda anlatmaktadır.

Müfessirler, kıssaların Kur'an'da yer almalarının pek çok hikmeti olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1- Kıssaların en önemli sayılan hikmeti, Hz. Peygamber ve ümmetini teselli etmesidir. Onların anlatılan ibretlik hadiseden kendilerine pay çıkarmalarını ve küfür ile mücadelede azim göstermelerini sağlamaktır.¹⁷

2- Müfessirlere göre Kur'an'da kıssa anlatımının bir başka hikmeti de insanların anlatılan hadiseler üzerinde düşünüp ibret almaları ve durumlarını düzeltmelerini temin etmektir.¹⁸

3- Kur'an'da kıssa anlatımının bir başka hikmetinin de insanları tarihi hadiseleri araştırmaya sevk etmesidir.¹⁹

4- Kur'an kıssalarının bir diğer hikmeti de muhatapları, anlatılan hadise üzerinden iyilik ve kötülük bağlamında kendilerini bekleyen ceza veya mükâfat konusunda müjdelemek veya uyarmaktır.²⁰

5- Müfessirler, kıssaların gaybî hadiseleri haber verdiğini; dolayısıyla bir insanın bunları vahiy olmadan bilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Onlar, kıssalarda anlatılan hadiselerin çok yönlü bilgiler ihtiva etmesi ve anlatım üslûplarının hikâye tarzında

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 226-232; Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 32; Çokluk-Ökmen, "Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Hikâye Anlatımı: Youtuberlar Üzerine Kültürel Bir Çözümleme", 1118-1121.

¹⁷ Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981), 18/87; Hâzîn, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 4/280, 281; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Aziz Dağıtım, 1992), 7/546, 547; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 301, 302; Said Abdüzazim, *İzemûn ve İbrûn fî Kisesi'l-Enbiyâ* (İskenderiye: Darü'l-Eymân, 2002), 32-36, 43, 44; Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 71; Abdüsselam Soylu, *Kıssa-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. İbrahim Kıssası* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 263-265.

¹⁸ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcüd (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 3/251; Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvan Adnan Davudî (Şam: Darü'l-Kalem, 1995), 539, 563; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 18/87; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/34, 35; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 82; Tantavî, *el-Kissetü fî'l-Kur'ân'il-Kerim*, 1/7-8; Abdüzazim, *İzemûn ve İbrûn fî Kisesi'l-Enbiyâ*, 100, 101.

¹⁹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 8/586; Ahmed Mustafa Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî* (Kahire: Mektebeti Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladüh, 1946), 23/82; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Beyrut: Darü'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981), 3/43, 44.

²⁰ Halefullah, *Fennü'l-Kâsesi fî'l-Kur'ani'l-Kerim*, 139; Hamza, *Kisesü'l-Kur'âniyyî*, 20; Tantavî, *el-Kissetü fî'l-Kur'ân'il-Kerim*, 1/9-13; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 302; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/289; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 94, 95.

olmaması gibi gerekçelerle bunların insan ürünü bilgiler olamayacağını; bu malumatların ancak vahiy olabileceğini, bununla da Hz. Peygamber'in vahiy aldığıının ispatlanmaya çalışıldığını ileri sürmüşlerdir.²¹

İbn Âşûr perspektifinden olaya yaklaştığımız zaman onun kıssaların illet ve hikmetlerine dair söylemlerinin diğer müfessirlerin ele almadıkları konuları havi olduğu gözlemlenmektedir. Onun bir tefsir usulü konusu olarak ajandasına aldığı kıssalarla ilgili çarpıcı iddialar ortaya attığı söylenebilir. Bu anlamda İbn Âşûr'un yaklaşımının makâsîd eksenli olduğu analiz edilmektedir. İbn Âşûr, kıssaların hangi konuyu anlattığından çok bunların hangi amaçla anlatıldığıyla ilgilenmektedir.²²

İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın kıssalara yer vermesinin ana illeti, Kur'an'ın icaz özelliklerinden sayılan dil ve belâgate dair sanatsal anlatımı Kur'an'ın tamamına kıssalar aracılığıyla yaymaktır. Çünkü anlatılan her bir kıssa veya kıssa bölümünde farklı bir dilsel üslûp tercih edilmiştir. Kur'an retoriğinin geniş anlamda kullanılmasının en iyi yollarından birisi de kıssa gibi olaylar dizinini konu almaktır. Zira hikâye edici bir anlatım tarzı, dilin edebî skalasını genişletmeye yaramaktadır. İbn Âşûr'un bu anlamda kayda aldığı ikinci bir illet ise Kur'an'ın kıssaları insanların belleğine kazımak ve bunları unutmalarını engellemek istemesidir. Yani hafızalarda canlılığını her zaman koruyan ve tüm Müminlerin aşına olduğu ortak bir İslam tarihi oluşturmaya çalışmak istemesidir.²³

Söylemlerine bakıldığında İbn Âşûr'un kıssaların hikmetleri konusunda diğer müfessirlerden farklı düşündüğü gözlenmektedir. O, çoğu müfessirin fark edemediği bir takım hikmetlerden bahsetmektedir. Ona göre kıssaların içerdiği hikmetlerin bir kısmı maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1- İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın nüzulü esnasında Ehl-i kitap bilginleri, kıssalarla ilgili malumatlara havi oldukları için bilgiçlik taşıyor ve Müslümanları "ümmi" diye tavsif ediyorlardı. Allah Teâlâ, kıssaları Kur'an'da anlatarak ilmi, Ehl-i kitap'tan alıp Müslümanlara vermiştir. Yani Müslümanları bu yaftadan kurtarıp onları Ehl-i kitap karşısında ilmi anlamda ezik durumdan kurtarmıştır.²⁴ O, bu konuda Hûd Suresinin 49. ayetini örnek olarak sunar. "*(Resûlüm!) İşte tüm bunlar sana vahyettiğimiz gaybî haberlerindendir. Bundan önce bu bilgileri ne sen ne de kavmin bilmiyorsunuz. O halde sabret. Zira iyi sonuç sakınanlarındır.*"²⁵ O, bu ayetten hareketle ilk dönem Müslüman

²¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 5/130, 131; Mennau'l-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 301, 302; Tantavî, *el-Kissetü fi'l-Kur'an'il-Kerim*, 1/6-8; Hamza, *Kisesü'l-Kur'aniyyi*, 18.

²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/64, 65.

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/68, 69.

²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/65.

²⁵ Hûd 11/49.

toplumun kıssalar hakkında herhangi bir malûmata sahip olmadıklarını; Kur'an aracılığıyla bunları öğrenip ümmi pozisyonundan çıktıklarını belirtmektedir. Bu da, onlar açısından büyük bir maslahat sağlamaktadır.²⁶

2- İbn Âşûr, kıssaların Kur'an'da varoluşlarının bir başka hikmetinin de Müslüman toplumun önceki kavimlerin şariatlarını ve tarihini öğrenmelerini sağlamaktır. Çünkü İslam dini, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar devam eden tek bir dindir. O halde, Müslümanların kendi tarihlerini ve daha önce geçerli olan şer'î hükümleri bilmeleri, onların arasında dini bir kültür meydana getirmektedir. Bu, bir nevi zincirin daha önceki halkalarını tanıyarak kendi halkasının da bunların bir parçası olduğunu idrâk etmedir. Bunları öğrenmenin yolu ise kıssalardır. Yani kıssalar, bu bilgilere sahip olmada bir sensör görevi görmektedir. Ayıca kıssalar, Müslümanların tarihte hangi hadiselerin yıkıma veya ıslaha sebep olduklarını bilip ona göre tavır belirlemelerini sağlamaları açısından da son derece önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin o, Âl-i İmrân Suresinin *"Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler; boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever."*²⁷ anlamındaki 146. ayetinin tefsirinde bu kıssada imanının nasıl güçleneceğinin vurgulandığını belirtmektedir. Ona göre kıssanın bu kesiti, Müslümanlar açısından iyiyi ve kötüyü örnekler üzerinden öğrenip nasıl hareket etmeleri gerektiğini onlara bildirmektedir. Yani burada gözetilen fayda, olguların misaller üzerinden öğretilmesi ve hangi konumda durulması gerektiğinin Müslümanlara bildirilmesidir.²⁸

3- İbn Âşûr'a göre kıssaların bir başka hikmeti de Kur'an'ın geçmiş dönemde peygamberlere karşı çıkan kavimlerin akıbetini Mekkeli Müşriklere örnek gösterip onlara şirkten vazgeçmelerini öğütlemektedir. Başka bir ifadeyle müşriklerin ibret almaları için onlara dünyevî azaba dûçar olan kavimler, örnek olarak gösterilmektedir. İbn Âşûr, Kur'an'ın bu anlamda Müşriklere Nûh, Âd, Semûd vb. kavimlerin helâk edilişlerini örnek olarak sunduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kur'an, helâka uğrayan bu toplulukları misal gösterdikten sonra Müşrikleri, Â'raf Suresinin *"Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler."*²⁹ mealindeki 176. ayetinin bir benzeri ayetlerle ikaz edip ibret almalarını öğütlemektedir. Ona göre buradaki temel fayda,

²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/65; 12/92, 93.

²⁷ Âl-i İmrân 3/146.

²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/65, 66; 4/116-119; 15/258-274; Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu 17-18 Ocak* (1998), 21, 22.

²⁹ el-A'râf 7/176.

Müşriklere inanç bağlamında takip ettikleri yolun batıl bir yol olduğu; vazgeçemedikleri takdirde izinden gittikleri Müşrik toplulukların uğradıkları akıbeti uğrayacakları hususunda onları ikaz etmektedir.³⁰

4- İbn Âşûr, kıssaların Cahiliye Arap'ının aşına olmadığı bir üslûpla anlatıldığını; bunun da Kur'an'ın icaz özelliklerinden olduğunu belirtmektedir. Ona göre Kur'an, en üst sanatsal dili kıssalar aracılığıyla muhataplarına aktarmış; bununla da ilahi bir kitap olduğunu ispatlamıştır. O, Kur'an'ın bu anlatım tarzıyla nüzul dönemi Araplarına sahip olduğu belâgat özellikleriyle meydan okuduğunu ifade etmekte; bununla tehaddîde bulunduğunu söylemektedir. Zira Müşrikler de kıssa anlatıyor ancak Kur'an'ın üslûp özelliklerine benzer bir tarzda anlatmayı beceremiyorlardı. İbn Âşûr, A'râf Suresinde geçen cennet, cehennem ve a'râf sahnelerinin Cahiliye Arabına tanıdık gelmeyen bir üslûpla anlatılmasını örnek olarak sunmaktadır. *“İki taraf (cennetlikler ve cehennemlikler) arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi yüzlerinden tanıyan kişiler vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde oraya girmeyi ümit ederek cennet ehline: «Selâm size!» diye seslenirler.”*³¹ Ona göre kıssaların en büyük hikmetlerinden birisi de dil ve üslûp üzerinden Kur'an'ın kutsal bir kitap olduğunu ispatlamasıdır. İbn Âşûr, bu konuya hassasiyetle yaklaşmış; Kur'an'ın Arap dilini kendi üslûbuyla harmanlayarak aktarmasını, onun icaz özelliklerinden biri olarak görmüştür.³²

5- İbn Âşûr'a göre kıssaların başka bir hikmeti de, Kur'an'ın kıssa anlatımıyla Müslüman toplumu önceki kavimler hakkında bilgilendirmesi neticesinde onların hem sahip oldukları yanlış bilgileri düzeltmiş hem de bilgi seviyelerini arttırmıştır. Ayrıca İbn Âşûr, Kur'an'ın Müslümanlara bahsi geçen kavimlerin kötü meziyetlerini öğretip o meziyetleri terk etmelerini istemesini de bir başka hikmet olarak zikretmektedir. Ona göre eğer Kur'an kıssa anlatmasaydı Müslümanlar, helak edilen kavimlerin kötü karakterlerinden haberdar olamayacak, dolayısıyla kötü fiillerin onları azaba duçar kılacağını idrak edemeyeceklerdi. Örneğin o, Fussilet Suresinin *“Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha güçlü kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlardı.”*³³ anlamındaki 15. ayetin Âd kavminin güce dayalı kibirlerinden bahsettiğini ve bu kötü mizaç sebebiyle helak edildiklerini aktardığını ifade etmektedir. Ona göre Kur'an bununla, kendi muhataplarını uyarmakta ve aynı kötü haslete bürünmeleri durumunda cezalandırılacaklarını vurgulamaktadır.

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/66; 9/179, 180; 13/71-73.

³¹ el-A'râf 7/46.

³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/66, 67; 8b/140-150.

³³ Fussilet 41/15.

Yani burada altı çizilmeye çalışılan şey, Müslüman kitlenin önceki toplumların kötü davranışlarından haberdar edilmeleri ve bunun üzerinden eğitilmeleridir.³⁴

6- İbn Âşûr'a göre kıssaların başka bir hikmeti de Müslümanların kendi bölgelerini yönetme hususunda Kur'an'da anlatılan güçlü kavimlerin adil yönetim anlayışlarını örnek almalarını sağlamaktır. Ona göre Kur'an, bu yüzden güçlü kavimleri mevzubahis etmektedir. Müslümanlara tevdi edilen görev, çevrelerinde yaşayan toplulukları etki altına alarak dini doktrini onların içinde yaymaktır. Çünkü bir düşüncenin yayılmasını kolaylaştıran temel unsurlardan birisi de devlet yönetimine sahip olmaktır. Geniş bir hâkimiyet alanına sahip olan güçlü bir yönetim, çoğu zaman benimsediği bir fikri insanlara farklı yollarla kabul ettirebilir. İbn Âşûr'a göre Kur'an, kıssalar aracılığıyla Müslümanlara çevreye hâkim olabilmenin parametrelerini öğretmektedir.³⁵

7- İbn Âşûr, kıssaların bir diğer hikmetinin de Allah'ın gücünü insanlara göstermek istemesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre güçlü toplumların helak edilmesi ya da Allah'ın peygamberlerine ve mazlumlara yardım etmesi onun gücünün göstergesidir. İbn Âşûr, bu konuda Enbiya Suresinin "*Zünnûn'u da zikret. Hani o öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini hiç bir zaman sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde: «Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!» diye niyaz etti. Bunun üzerine biz onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.*"³⁶ mealindeki 87 ve 88. ayetlerinde Allah'ın Hz. Yûnus'un duasına icabet etmesini örnek vermektedir. Ona göre Allah Teâlâ, kötülere yok edebilecek sonsuz bir güce sahip olduğu gibi mümin kullarına da yardım edebilecek sınırsız bir güce sahiptir. Allah, bu güce sahip olduğunu kullarına kıssalar aracılığıyla anlattığı öğeler üzerinden göstermektedir. İbn Âşûr'a göre bununla gözetilen hikmet, Allah'ın muhataplara hem iyi hem de kötü kullarını bağışlayabilecek veya onları cezalandırabilecek sınırsız bir güce sahip olduğunu idrak ettirmesidir.³⁷

8- İbn Âşûr, kıssaların bir başka hikmetinin de Müslümanlara teşrî' ve medeniyet konularında öğretici bilgiler vererek onları bu alanlarda yetiştirmeye çalışması olduğunu belirtmektedir. O bu konuda Yûsuf Suresinin "*Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu*

³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/67; 24/255-262.

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/67.

³⁶ el-Enbiyâ 21/87, 88.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 1/67; 17/130-135.

derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.”³⁸ anlamındaki 76. ayetini örnek gösterir. İbn Âşûr, ayette anlatılan olaydan hareketle doğru hükümler koyup onu uygulamanın ne kadar faydalı; yanlış hükümler koyup onu tatbik etmenin ise ne denli zararlı olduğundan bahsetmektedir. Ona göre buradaki hikmet, kıssalar aracılığıyla Müslümanlara hüküm koyup onu doğru bir şekilde uygulamanın yararlarını öğretmektir. Bu ise, insanlara bir medeniyet bilinci aşılacaktır. İbn Âşûr’a göre eğer kıssanın teşrî’ yöntemini öğretme maksadı olmasaydı, Kur’an’ın verdiği bu kesit afaki bir söylemden öteye gidemeyecekti.³⁹

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, kıssalar konusunda spesifik düşünceler serdetmekte ve kıssaların anlatılmasının temel illeti olarak belâğatin Kur’an’ın tümüne serpiştirilmek istenmesi tezini savunmaktadır. Çünkü ona göre Allah, kıssalar aracılığıyla Arap dilinin edebi özelliklerini muhataplara sunmuştur. Yani Kur’an’ın edebi icazının ortaya konulduğu esas platform kıssalardır. Onun kıssaların anlatımındaki hikmetler konusunda diğer müfessirler gibi düşünmediği; hadiseye farklı bir perspektif kazandırdığı görülmektedir. Ona göre kıssaların anlatımda güdülen temel hikmet, muhatapları dünya ve ahiret işlerine yönelik bir eğitime tabi tutmaktır. Önceki toplumların hem faydalı hem de zararlı davranışlarından örnekler vererek muhataplarını bu konularda eğitmektir. Hem inancın hem de amellerin sağlıklı olabilmesinin yolunu önceki toplumlardan misaller vererek öğretmektir.⁴⁰

Sonuç

Kur’an’a makâsıd eksenli yaklaştığı görülen İbn Âşûr’un kıssalar konusunda da aynı tutumu sergilediği izlenmiştir. Onun Kur’an’ın kıssa anlatımının illet ve hikmetleri konusunda diğer müfessirlerden farklı düşündüğü görülmüştür. O, Kur’an’ın önceki kavimlere ait hadiseleri anlatmasının sadece hikâye anlatma, insanı duygulandırma veya tarihi bilgi vermekten ibaret olmadığını; aksine Kur’an’ın bunları anlatmakla daha ulvi gayeler amaçladığını ifade etmiştir. İbn Âşûr, Kur’an’ın kıssa anlatımına yer vermesinin esas nedeni olarak Kur’an’ın dilsel icazını ortaya koymaya çalışması olarak görmüştür. Ona göre Kur’an, dili mükemmel bir şekilde kullanarak muhataplarını benzerini getirme noktasında acze düşürmeye çalışmaktadır. Bu yüzden Kur’an, dilin sanatsal özelliklerinin en iyi şekilde kullanılabileceği bir alan olan kıssaları tercih etmiştir. İbn Âşûr’a göre Kur’an’ın kıssa anlatımıyla gözettiği hikmetler yani faydalar ise, Müslümanları daha önce helak edilen kavimlerin niteliklerini zikretme üzerinden bilgilendirmek ve eğitmektir. Müslümanların onların duçar olduğu azaba uğramamaları için bu kavimlerin kötü özelliklerini bilmeleri ve bu tür özelliklerden sakınmalarını öğütlemektir. Yine İbn Âşûr, Kur’an’ın kıssalar üzerinden Müslümanlara Hz. Âdem’den

³⁸ Yûsuf 12/76.

³⁹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-tenvîr*, 1/67, 68; 12/230-233; 13/31-34.

⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-tenvîr*, 1/64-69.

Hız. Peygamber'e kadar indirilen dinin tek bir din olduğu mesajını vermek istediğini ifade etmektedir. Çünkü öyle olmasaydı, Kur'an'ın insanlığın başlangıcından itibaren peygamberlerin hayatını paylaşması anlamsız olacaktı. İbn Âşûr, Kur'an'ın kıssaları hemen hemen tüm surelere yayarak parça parça anlatmasının da bir hikmete binaen yapıldığını belirtmiştir. Ona göre Kur'an'ın amacı tek seferde bir hikâye anlatmak değil, sadece hikâyenin ibret alınacak parçasını okuyucuya aktarmaktır. Bu yüzden o, aynı kesitleri farklı surelerde ve farklı bir üslûpla vermektedir.

Kaynakça

- Abdüzazım, Said. *İzemûn ve İbrûn fî Kıssesi 'l-Enbiyâ*. İskenderiye: Darü'l-Eymân, 2002.
- Akıncı, Adem. "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 41-63.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdillâh en-Nemr. 8 Cilt. Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1988.
- Çelik, Ahmet. "Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'an Kıssaları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2005), 54-87.
- Çokluk, Nil- Ökmen, Yunus Emre. "Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Hikâye Anlatımı: Youtuberlar Üzerine Kültürel Bir Çözümleme". *Selçuk İletişim Dergisi* 13/3 (2020), 1114-1148.
- Ebû Zehre, Muhammed. *En Büyükle Mu'cize Kur'an*. çev. Muhammed Yılmaz. İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2018.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbü'd-dehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*. Kahire: Darü'l-Maârif, 1707.
- Fîrûzâbâdî, Mecmûddîn Muhammed bin Yakup. *el-Ğâmûsü'l-Muhît*. thk. Tahir Ahmed Zâvî. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fıkr, 3. Basım, 1959.
- Görgün, Tahsin. "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine". *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu 17-18 Ocak* (1998), 19-40.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *Fennü'l-Kâsesi fî'l-Ğur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Amerina Üniversitesi Yayınları, 1951.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2002.
- Hamza, Usame Muhammed Abdülazım. *Kıssesü'l-Ğur'âniyyi*. Kahire: Darü'l-Feth, 2. Basım, 2008.
- Hâzîn, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2004.
- İtr, Nureddin. *Ulûmü'l-Ğur'âni'l-Kerim*. Şam: Metbaatü's-Sabâh, 1993.

- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Abdusselam Abdussani Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Kısesü'l-Enbiyâ*. thk. Mustafa Abdülvahid. Mekke: Mektebetü Talibi'l-Camiî, 3. Basım, 1988.
- Kaya, Mahmut. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 31-58.
- Kayhan, Rahime. *Modern Öykü Kuramı Bağlamında Kur'an'da Yûsuf Kıssası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mennau'l-Kattân. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Vehbe. 7. Basım, 1995.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kahire: Mektebetü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladüh, 1946.
- Müceldili, Büşra-Duran, Ilgı. "Hikâye Anlatıcılığı ve Etkili Liderlik İlişkisi Üzerine Nitel Bir Çalışma". *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 5/2 (2022), 278-297.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- Seyis, Ali Kemal. *Menâr ve Hak Dini Kur'an Dili Tefsirlerinde Kur'an Kıssaları Üzerine Yorum Farkları*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Soylu, Abdüsselam. *Kıssa-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. İbrahim Kıssası*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrut: Müessesetü'r-Risaletin-Nâşirûn, 2008.

- Şeybetü'l-hamd, Abdülkadir. *Kısasü'l-enbiyâi kısasü'l-hakk*. Riyad: Mektebetü Fehdü'l-Vataniyye, 4. Basım, 2013.
- Şimşek, Sait. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Merkezi'l-Bühûsi ve'd-Dirasât-il-İslâmiyyeti, 2001.
- Tantavî, Seyyid Muhammed. *el-Kıssetü fi'l-Kur'ân'il-Kerim*. 2 Cilt. Kahire: Nehdetü Mısre, 1996.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Safvan Adnan Davudî. Şam: Darü'l-Kalem, 1995.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Aziz Dağıtım, 1992.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcüd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.